

Ecklesiastiska klavertramp och höglönepropaganda

- Lärarnas Riksförbunds fackliga strategier under avtalsrörelsen och lärarstrejken 1966 ur ett professionaliseringsperspektiv

Av: Fabian Eriksson

Handledare: Ylva Waldemarsson
Södertörns högskola | Lärarutbildningen
Självständigt arbete för 15 hp
Historia för blivande ämneslärare | Höstterminen 2016

SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA | STOCKHOLM
sh.se

Abstract

This essay intends to focus on how the teachers in Sweden answers to a change in the laws regarding their right to use the strike weapon in negotiations with their employer. Before 1966 state-employed professions were not allowed to negotiate and take conflict action. In 1966 however a new law, giving the state-employed the right to negotiate with all that it entails, was passed. In the following negotiation the teacher called for strike action. My main material is the teacher union Lärarnas Riksförbunds' own news paper Skolvärlden, which I have analysed with a qualitative text analysis. My theoretical perspective stems from how certain trade unions have worked with professional strategies in order to reach a "professional status" for their profession. The results from my analysis show that the teachers used both professional methods as "social closure"-techniques and the emphasis on the own professions autonomy and distinctive features, as well as more common union techniques as the strike weapon and the will to open up their union to some of the groups below.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	4
2. Historisk bakgrund	4
2.1 Förhandlingsrättsreformen 1965	4
2.2 Avtalsrörelsen och strejken 1966	5
3. Syfte och frågeställningar.....	7
4. Forskningsläge	8
4.1 Det offentliga arbetsgivarskapet.....	8
4.2 Tredje man.....	10
4.3 Lärarprofessionen.....	10
5. Teori	12
6. Metod	14
7. Urval och avgränsningar	17
7.1 Urval.....	17
7.2 Avgränsningar	19
7.3 Källkritik	19
8. Resultat och analys.....	20
8.1 Förändrad maktbalans	20
8.2 Motivering av strejken	22
8.3 Fackliga strategier	24
8.4 Strejken och tredje man.....	28
8.5 Det offentliga arbetsgivarskapet – Staten och LO.....	29
9. Slutdiskussion.....	31
10. Käll- och litteraturförteckning.....	35
10.1 Källförteckning.....	35
10.2 Litteraturförteckning	35
10.3 Internetkällor	36

1. Inledning.

Få – om några – yrkesgruppers arbetsituation är så omdebatterad som lärarnas. Det är en yrkesgrupp alla kan ha en åsikt om, skolan berör hela befolkningen. Nu tycks de allra flesta vara rörande överens om att lärarnas arbetsituation måste förbättras. Till den bekymmersamma situationen brukar till exempel föras att lönen är för låg, byråkratiseringen av yrket gör att lärare sitter och fyller i dokument istället för att fokusera på undervisningen och intrycket man får i media är att elevernas resultat antagligen är de sämsta någonsin. Trots att läraryrket är så vitt omdebatterat är det förhållandevis sällan som en faktisk konflikt om lärarnas arbetsvillkor faktiskt bryter ut. Senast lärarna strejkade var 1989 – snart 30 år sedan.

Den första strejken firar dock 50 år i år. För statsanställda tjänstemän finns inte ens rätten att ta till stridsåtgärder i förhandlingar förrän 1966. Redan i september samma år varslar SACO-anslutna Lärarnas Riksförbund, som organiserar en stor del av lärarkåren på de högre utbildningarna, om strejk efter att förhandlingarna med Statens Avtalsverk (SAV) strandat.¹ Lärarnas situation må ha sett annorlunda ut då, men många av kraven går att känna igen från de senaste årens lärardiskussion: lönen är eftersatt, organisatoriska förändringar har ökat lärarnas arbetsbörda och yrkets status är hotad.

2. Historisk bakgrund

2.1 Förhandlingsrättsreformen 1965

1960-talet är en tid av förändring inom den svenska skolan. De statliga läroverken skulle ersättas med kommunala gymnasieskolor samtidigt som folk- och realskolans framtid diskuteras. Sedermera ersätts även dessa med den allmänna grundskolan.

Samtidigt är det en tid av förändring på det arbetsrättsliga planet. Förenings- och förhandlingsrätten som tjänstemännen inom den privata sektorn fick år 1936 innefattade inte offentligt anställda tjänstemän. Dels så förväntar sig staten en lojalitet från sina anställda tjänstemän (delvis på grund av de säkra arbetsförhållanden som anses råda för de

¹ Carle, Torbjörn, Kinnander, Sven & Salin, Sven, *Lärarnas riksförbund 1884-2000: ett stycke svensk skolhistoria ur fackligt perspektiv*, Informationsförl., Stockholm, 2000, s. 258

offentliganställda) och dels så vill staten undvika så kallade samhällsfarliga konflikter.² Detta kan kopplas samman med det så kallade *klientargumentet* som från arbetsgivarens (statens) sida syftar till att konflikter inte ska störa omfattningen eller kvalitén på den offentliga verksamheten för klienterna som tar del av verksamheten. Sammantaget innebär detta att de offentliganställda tjänstemännens och ämbetsmännens förhandlingsrätt, och framförallt deras möjlighet att ta till stridsåtgärder vid konflikt, är kraftigt begränsad. Detta möter föga förvånande kritik från de offentliganställda och dess fackliga företrädare och under 1950-talet intensifieras diskussionerna om en riktning mot de privatanställda tjänstemännens villkor.³

Efter påtryckningar och diskussioner klubbas en förhandlingsrättsreform 1965 igenom där de offentliganställda tjänstemännen får en utökad förhandlings- och konflikträtt. De flesta punkter var bestämda redan 1963 men eftersom en grundlagsändring krävdes var två på varandra följande riksdagar tvungna att godkänna reformen innan den kunde sättas i verket. Från och med den första januari år 1966 skulle alltså även offentliganställda tjänstemän kunna förhandla på samma villkor som de privata tjänstemännen. Hur förhandlingarna ska gå till samt vilket ansvar arbetstagsidan har för att samhällsfarliga konflikter ska undvikas regleras i Slottbacksavtalet – det huvudavtal som inrättades 1963. Förhandlingarna ska skötas mellan arbetstagens huvudorganisationer och den nyinrättade myndigheten Statens Avtalsverk (SAV), som från och med 1965 företräder staten i förhandlingar. En annan förändring är att även offentliganställda nu ska omfattas av kollektivavtal.⁴

2.2 Avtalsrörelsen och strejken 1966

Egentligen kan man hävda att avtalsrörelsen 1966 börjar redan 1964. Redan då har diskussionerna kring lärarnas lönekrav och liknande startat, samt diskussioner kring hur skolans omorganisering skulle påverka lärarnas arbetssituation. I och med förhandlingsrättsreformen förändras dock förutsättningarna för förhandlingen och våren och sommaren 1966 präglas av hårda förhandlingar mellan SACO, som förhandlar å Lärarnas Riksförbunds (LR:s) vägnar, och SAV. Efter att SACO refuserar vad SAV anser vara sitt slutbud den 17 augusti 1966 så går förhandlingarna in i ett kritiskt läge. Natten mellan den 23 och 24 augusti träffas representanter för SACO och SAV och efter intensiva förhandlingar

² Samhällsfarliga konflikter syftar till de arbetsmarknadskonflikter som påverkar nödvändig samhällsservice.

³ SOU 2002:34, s.62-64

⁴ SOU 2002:34 s.65-66

träffas den så kallade ”etappöverenskommelsen”⁵. Denna överenskommelse innebär att det finns en plattform för att nå ett slutgiltigt avtal utan att stridsåtgärder ska behöva tillgripas av vare sig arbetsgivare eller arbetstagare. Den 9 september förändras dock förutsättningarna ännu en gång då ecklesiastikdepartementet lägger sig i förhandlingarna och kräver organisatoriska förändringar för lärarna om de ska kunna ta del av löneförbättringarna. Ecklesiastikdepartementets villkor rör bland annat undervisningstid och krav på fortbildning för lärarna under terminerna och under somrarna.⁶

Efter att medlingsförsöken misslyckas bryter strejken för 1200 SACO-an slutna lärare ut den 13 oktober. SAV ser inte på detta med blida ögon, utan efter att den 19 oktober ha lämnat ett medlingsförslag som är under vad SACO anser sig kunna acceptera utlyser arbetsgivarsidan lockout av 20800 SACO-an slutna lärare.⁷

I stället för att stänga de skolor som omfattas av konflikten väljer arbetsgivarna att hålla dessa öppna. Lärare som inte är anslutna till SACO ska fortsätta sin undervisning som vanligt. Utöver detta läggs mycket ansvar på elevråden, och eleverna själva. De lektioner som skulle hållits av strejkande eller lockoutade lärare ersätts med självstudier. Skolöverstyrelsen kommer med anvisningar för hur självstudierna ska gå till, och mycket av dessa organiserades på plats av elevråden. På vissa platser ordnas även ”elevstrejker” som protest mot konflikten, och i Stockholm ordnar elever en protestmarsch mellan Kungsträdgården och Riksdagshuset.⁸

Den 5 november träffas slutligen ett avtal för vissa av LR-grupperna, vilket avblåser konflikten. Förhandlingar fortsätter dock ytterligare en dryg månad och ett kollektivavtal som ska gälla följande tre år träffas inte förrän i mitten av december. Utfallet var blandat för LR. Överlag ökar lönerna mer för LR än övriga SACO-grupperna, men för vissa lönegrupper blir löneförbättringarna inte alls så stora som man hoppats. För grupperna som varit inblandade i

⁵ Kallas även i vissa källor Nattöverenskommelsen

⁶ Carle, Torbjörn, Kinnander, Sven & Salin, Sven, *Lärarnas riksförbund 1884-2000: ett stycke svensk skolhistoria ur fackligt perspektiv*, Informationsförl., Stockholm, 2000, s. 258

⁷ Lindorm, Per-Erik, *Ett folk på marsch 1960-1977: en bokfilm*, Bonnier, Stockholm, 1978, s.90-91

⁸ Lindorm, Per-Erik, *Ett folk på marsch 1960-1977: en bokfilm*, Bonnier, Stockholm, 1978, s.91

konflikten gäller heller ingen retroaktivitet för året av förhandlingar, vilket LR är missnöjda med.⁹

3. Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med min uppsats är att få en djupare inblick i vad den förändrade förhandlings- och konflikträtten 1966 får för betydelse för LR, och de lärare som förbundet organiserar. Strejken 1966 är relevant att utgå från i och med att det arbetsrättsliga läget för de offentliganställda tjänstemännen då har förändrats i grunden. Det är även relevant för min roll som blivande lärare att få en förståelse för hur den profession jag snart är en del av kan svara på förändringar i sin arbetssituation. Genom att undersöka hur en given grupp – lärarna – väljer att använda sin nyvunna förhandlings- och konflikträtt hoppas jag också kunna lägga en liten pusselbit i ett större forskningspussel som rör de offentliganställdas arbetssituation och strategier som kan användas för att påverka densamma.

Utifrån detta har jag en övergripande problemställning som dels handlar om hur LR motiverar strejken 1966 och dels om vilka fackliga strategier LR använder sig av i denna första avtalsrörelse där de har samma förhandlings- och konflikträtt som de privatanställda tjänstemännen. För att kunna besvara detta har tagit hjälp av ett antal frågeställningar. Dessa lyder som följer:

- Vilken betydelse får den nyvunna förhandlings- och konflikträtten för hur konflikten uppkommer och utvecklas?
- Vilka idéer, argument och motiveringar till strejken ger LR uttryck för?
- Vilka strategier använder sig LR av under konflikten och hur motiveras dessa strategier?
- Vilken betydelse tillskriver LR sin offentliga anställning och hur diskuteras denna i relation till konflikten?

⁹ Carle, Torbjörn, Kinnander, Sven & Salin, Sven, *Lärarnas riksförbund 1884-2000: ett stycke svensk skolhistoria ur fackligt perspektiv*, Informationsförl., Stockholm, 2000, s. 258

4. Forskningsläge

Forskning kopplad direkt till lärarstrejken 1966 lyser med några få undantag med sin frånvaro. Däremot finns det ett bredare forskningsfält gällande offentligt arbetsgivarskap och strategier kopplade därtill.

4.1 Det offentliga arbetsgivarskapet

I sin studie *Från ämbetsmannastat till välfärdsstat* kartlägger sociologen Rolf Å. Gustafsson Sveriges offentliga arbetsgivarskap mellan åren 1809 och 1974. Gustafssons visar hur den offentliga arbetsgivarpolitiken utvecklas och hur relationen mellan arbetsgivare och arbetstagare påverkas av detta. Hans forskning är i allra högsta grad relevant då min uppsats tar avstamp vid en tidpunkt där denna relation genomgår en central förändring.

Gustafsson beskriver hur relationen mellan arbetsgivare och arbetstagare på många sätt har skiljt sig mellan den offentliga och den privata sektorn. Staten som arbetsgivare utmärker sig på flera punkter. En faktor i detta är att arbetsgivarna i förlängningen är de politiska församlingarna – alltså kommun, riksdag och regering. En annan faktor är den ojämna maktbalansen som länge existerat. Under 1900-talets första hälft kunde offentliganställda och dess personalorganisationer och liknande lämna synpunkter till sin arbetsgivare genom den så kallade ”petitionsrätten”. Då de saknade fullt utvecklad *förhandlingsrätt* och helt saknade strejkrätt hade de dock inte mycket att sätta bakom sina synpunkter för att ge de tyngd. Frågan om offentliganställdas förhandlingsrätt lyfts flera gånger under denna period, dock utan framgång för tjänstemännen. Det främsta argumentet emot var de offentliganställda tjänstemännens förmånliga arbetsvillkor. Hade man en gång ingått tjänsteställning skulle denna gälla livet ut utan att man godtyckligt skulle kunna avskedas, man skulle även ha rätt till betald semester och sjuklön samt en dräglig pension. För att ta del av denna ”livstidsförsörjning” fick man acceptera att man ger upp sin medbestämmanderätt eftersom även staten måste ha vissa garantier.¹⁰

Historikern Ylva Waldemarsson menar att vikten av detta, som hon kallar det, politiska arbetsgivarskap för de offentliganställdas fackförbund bland annat måste förstås utifrån de

¹⁰ Gustafsson, Rolf Å., *Från ämbetsmannastat till välfärdsstat: en studie av svensk offentlig arbetsgivarpolitik*, Daidalos, Göteborg, 2016, s.144-153

stora ansträngningarna som förbunden historiskt lagt ned på att påverka de olika politiska befattningarna – allt från riksdag och regering till kommunförsamlingar och enskilda politiker har varit föremål för dessa ansträngningar. Att förankra sina fackliga ansträngningar hos regeringen eller det regerande partiet har för de offentliganställdas förbund varit av yttersta vikt. Den facklig-politiska samverkan mellan LO och det Socialdemokratiska Arbetarpartiet (SAP) som präglat 1900-talet har spelat en särskild roll för det politiska arbetsgivarskapet. För LO har detta i regel uppfattats som en fördel, men för de offentliganställda har denna fördel inte alltid tett sig lika uppenbar. SAP har visserligen ofta stått för en expansiv offentlig sektor, men i tider av sparsamhet med det offentligas pengar har inte alltid de offentliganställdas krav prioriterats.¹¹

Bo Rothstein redogör i sin avhandling *Den socialdemokratiska staten* för vissa av den svenska socialdemokratiska reformpolitikens utmärkande delar under den tid min undersökning behandlar. Till det hör förhållandet till LO. Under 1900-talets mitt utarbetas den så kallade ”Rehn Meidner-modeller” av LO-ekonomerna Gösta Rehn och Rudolph Meidner. Den byggde på solidarisk lönepolitik, hög sysselsättning och tillväxt genom påtvingad strukturomvandling av industrin. Varför detta är relevant för min uppsats är att LO:s lönepolitik i mångt och mycket även blev den socialdemokratiska regeringens finanspolitik. Både LO och det Socialdemokratiska Arbetarpartiet (SAP) springer ur den svenska arbetarrörelsen och de har täta band emellan sig. Rothstein menar att den solidariska lönepolitiken som bedrevs från fackligt håll krävde anti-inflatorisk finanspolitik från regeringen för att hålla tillbaka inflationen. Den solidariska lönepolitiken skulle också göra så att mindre lönsamma branscher slogs ut, vilket krävde en aktiv arbetsmarknadspolitik för att förflytta arbete dit det behövdes. Båda arbetade även kontinuerligt med full sysselsättning som övergripande mål. Hela ”Rehn Meidner-modellen” bygger alltså på att både LO och SAP gör sin del. Rothstein går till och med så långt att han säger att i samspelet mellan LO och SAP så är det under efterkrigstiden helt och hållet LO som står för idéerna och initiativen till den arbetsmarknadspolitik SAP kom att driva och genomföra.¹²

¹¹ Waldermarsson, Ylva, *Mellan individ och kollektiv – Kommunal 1960-2010*, Premiss Förlag, Stockholm, 2010, s.351-358

¹² Rothstein, Bo, *Den socialdemokratiska staten: Reformen och förvaltning inom svensk arbetsmarknad- och skolpolitik*, 2:a upplagan, Arkiv Förlag, Lund, 2010, s.95-102

4.2 Tredje man

Det är inte bara politikernas gehör som är viktigt vinna för de offentliganställda utan även stödet från allmänheten – tredje man – kan vara av stor vikt. I och med att det är politikerna som i förlängningen är arbetsgivarna kan det, som ovan diskuterats, vara svårt att därifrån få stöd för sina krav. De offentliganställda, och dess fackliga företrädare, får därför söka sätt att påverka politikerna, och tillika arbetsgivarna, till att det är en bra idé att lyssna på arbetstagarna. Ett sätt att göra det är med hjälp av den allmänna opinionen. Har man tredje man på sin sida så ökar möjligheterna att politikerna känner sig tvingade att gå arbetstagarna till mötes.¹³

För att återkoppla till resonemanget om ”samhällsfarliga konflikter” så torde stödet från allmänheten vara än viktigare i konflikter där tredje man påverkas direkt av konflikten. Skolan är en arena där en stor del av medborgarna påverkas av en konflikt – både som elever och som föräldrar. Således är det relevant att undersöka om det finns strategier från fackligt håll med syfte att vinna just tredje mans stöd i samband med konflikten.

Anders Björnsson för i sin historieskrivning över SACO också på tal det faktum att statstjänstemännen till syvende och sist får betalt från det gemensamma, från skattebetalarna. Där har tredje man alltså ett intresse av att statens kostnader hålls nere.¹⁴

4.3 Lärarprofessionen

Som tidigare nämnts finns det en betydande forskningslucka gällande lärarstrejken 1966, desto mer forskning finns det däremot om lärarprofessionen och dess fackliga strategier i stort. Till exempel visar Christina Florin hur folkskollärarna under 1800-talets andra hälft prioriterade att visa sin kompetens och skicklighet, snarare än att driva direkta lönefrågor. Genom att höja sin status skulle löneförhöjningar och andra arbetsvillkorshöjningar komma som en konsekvens av detta.¹⁵ Lärarnas Riksförbund och flera andra SACO-grupper har alltså

¹³ Waldermarsson, Ylva, 'Offentligt arbetsgivarskap 1800-2000', *I det offentliga tjänst Nya förutsättningar för tjänstemannarollen*, 2013, s.67-68

¹⁴ Björnsson, Anders, *I kunskapens intresse: SACO:s första sex decennier*, Carlsson, Stockholm, 2007, s. 55-56

¹⁵ Florin, Christina, *Kampen om katedern: feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860-1906*, Umeå, 1987, s.78

traditionellt sett arbetat utifrån tämligen vedertagna professionaliseringstankar,¹⁶ exempelvis har avgränsningen nedåt varit central för flertalet av dessa organisationer. En utförligare förklaring om vad professionaliseringsstrategier innebär kommer under rubriken ”Teori”.

Även Johanna Ringarp diskuterar lärarprofessionen. Bland annat redogör hon för likheter och skillnader mellan SACO-anslutna LR och TCO-anslutna Sveriges Lärarförbund (SL) och Svenska Facklärarförbundet (SFL) i samband med kommunaliseringens debatt 1989. Alla förbunden var emot kommunaliseringen, och åberopade till viss del professionaliseringsargument i debatten. SL och SFL betonade exempelvis att de kämpade för behöriga och utbildade lärare då de motsatte sig ett förslag från Svenska Kommunförbundet att kommunen skulle kunna använda lärare för annat än undervisning vid behov. Detta förslag var även något som LR var starkt emot. LR hade en farhåga att med kommunen som huvudman skulle lärare bli tvungna att arbeta vid lägre stadier än vad de var utbildade för. De fruktade även att det skulle komma in obehörig personal i skolan, vilket helt går emot deras strävan mot en klassiskt professionell yrkesgrupp. Det finns dock skillnader i argumentationen mellan förbunden. SL och SFL framhäver den statliga regleringen som en större garant för likvärdig utbildning i hela landet, och att det stora problemet med en kommunalisering var att likvärdigheten hotades.¹⁷ LR gick då desto hårdare på det möjligt minskade handlingsutrymmet som en kommunalisering skulle innebära för lärarna: ”Lärarnas Riksförbund, som strävade efter att läraryrket skulle vara en profession enligt de klassiska professionskriterierna, såg just den kommunala administrationen som ett hot mot deras handlingsutrymme och autonomi.”¹⁸

När en yrkesgrupps autonomi kringkärs och begränsas kan man tala om en ”deprofessionalisering” av yrket. Niklas Stenslås menar att lärarna som grupp genomgår en deprofessionalisering, och har gjort så sedan 1970-talet. Under vänstervinden på 1970-talet så målades den stora offentliga förvaltningen, i vilken många av de svenska professionella tjänstemännen var verksamma, som ett demokratiskt problem. Under 1980-talets högervind

¹⁶ Christina Florin skriver t.ex. att generella professionaliseringsprinciper ”tog sig i likartade uttryck inom alla de skiljande intellektuella yrkena.” *Kampen om katedern: feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860-1906*, Umeå, 1987, s.15

¹⁷ Ringarp, Johanna, *Professionens problematik: lärarkårens kommunalisering och välfärdsstatens förvandling*, Makadam, Lunds universitet, Stockholm, 2011, s.146-151

¹⁸ Ringarp, Johanna, *Professionens problematik: lärarkårens kommunalisering och välfärdsstatens förvandling*, Makadam, Lunds universitet, Stockholm, 2011, s.150

målades förvaltningen återigen upp som ett problem, om än från ett annat perspektiv. Stenslås definierar deprofessionalisering som ” en yrkesgrupps förlust av autonomi”¹⁹ och att det sker när ”ett nytt ledarskikt etableras med syfte att kontrollera de professionellas arbete eller när inträdeshindren till yrket försvagas och det blir möjligt för fler att utöva yrket.”²⁰ Det kan exempelvis ske genom regleringar och standardiseringar i yrket som gör den professionella tjänstemannen utbytbar i högre grad, och genom att möjligheten ökar för externa aktörer att påverka de normer som ska gälla i yrkesutövningen. Han menar att detta är vad som har skett för lärarna.

5. Teori

Den teoretiska bakgrunden till undersökningen kopplas framförallt till fackliga strategier i allmänhet, och professionaliseringsstrategier i synnerhet. Professionella yrkesgrupper kan åtnjuta vissa privilegier som andra yrkesgrupper inte kan. Professionaliseringsstrategier handlar om hur en yrkesgrupp använder olika strategier för att nå en professionell status. Staffan Selander definierar professionalisering som ”en yrkesgrupps strävan att uppnå exklusiva samhällliga fördelar och tolkningsföreträde inom sitt speciella kunskaps- och yrkesområde.”²¹

Klas Åmark framhåller tre komponenter som skiljer de professionella yrkesgruppernas fackliga agenda från andra. Dessa är 1) en strategi för att begränsa konkurrensen på arbetsmarknaden, 2) hög status för yrket och 3) en särskild kunskap som särskiljer dessa yrkesutövare från andra. Med Max Webers begrepp ”social inhägnad” som bakgrund visar han att professionella yrken på olika sätt kan slå vakt om sin ensamrätt till en viss yrkesutövning. Olika metoder för denna sociala inhägnad kan vara krav på examen/legitimation, medlemskap i en given intresseförening, medborgarskap i landet eller liknande. Den särskilda kunskapen tar sig framförallt i uttryck genom krav på autonomi i

¹⁹ Stenslås, Niklas, *En kår i kläm: läraryrket mellan professionella ideal och statliga reformideologier*, Finansdepartementet, Regeringskansliet, Stockholm, 2009, http://www.eso.expertgrupp.se/Uploads/Documents/Hela%20rapport%202009_6.pdf, s.38

²⁰ Stenslås, Niklas, *En kår i kläm: läraryrket mellan professionella ideal och statliga reformideologier*, Finansdepartementet, Regeringskansliet, Stockholm, 2009, http://www.eso.expertgrupp.se/Uploads/Documents/Hela%20rapport%202009_6.pdf, s.38

²¹ Selander, Staffan, 'Förvetenskapligande av yrken och professionaliseringsstrategier', *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: professionaliseringens sociala grund.*, 1989, s.111

yrket. Yrkesgruppen ska ha kompetensen att själva utforma sin yrkesutövning och sitt etiska regelverk utan restriktioner från andra aktörer.²²

Som facklig strategi kan man skilja den professionella från vad Åmark kallar de öppna kartellernas strategi. De öppna kartellerna får sin styrka genom en bred medlemsanslutning och en inre sammanhållning som begränsar konkurrensen mellan olika grupper och förhindrar dessa från att underbjuda varandra exempelvis. Det krävs alltså solidaritet mellan olika grupper och organisationer. Detta har varit den dominerande formen för facklig mobilisering på den svenska arbetsmarknaden enligt Åmark. De professionella grupperna däremot får sin styrka genom att särskilja den egna gruppen och således begränsa konkurrensen nedåt.²³

Ser man på de kriterier som ställs upp för en professionell yrkesgrupp är det svårt att hävda att läraryrket helt och fullt skulle kunna räknas som en av de professionella yrkesgrupperna.²⁴ Detta är dock inte avgörande för om de skulle använda sig av professionaliseringsstrategier eller inte. Florin gör skillnaden mellan att *vara* en profession och att *handla* professionellt (i syfte att uppnå den höga lön och höga sociala status som professionella yrkesgrupper har). Vidare utgår jag, liksom Florin, från att professionalisering är en process som påverkas av – och därför måste förstås utifrån – såväl strukturella förändringar i samhället som relationer och eventuella konflikter mellan olika aktörer. Professionalisering är helt enkelt inte bara något som antingen är eller inte är, utan de professionella yrkesgrupperna och de yrkesgrupper med professionaliseringsambitioner måste medvetet kämpa ”för att placera sig själva och sin grupp i en gynnsam marknadsposition.”²⁵ Florin betonar att det finns ett

²² Åmark, Klas, 'Öppna karteller och sociala inhägnader: konkurrensbegränsningsstrategier bland professionella yrkesgrupper i Sverige 1860-1950', *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: professionaliseringens sociala grund.*, 1989, s. 89-93,

²³ Waldemarson, Ylva, 'Kön, klass och statens finanser: en historia om statligt arbetsgivarskap och statsanställda kvinnor 1870-1925', *I statens tjänst.*, 1996, s.224-227

²⁴ För vidare diskussioner kring läraryrkets status som profession, semi-profession eller deprofessionaliserad se t.ex. Ringarp, Johanna, *Professionens problematik: lärarkårens kommunalisering och välfärdsstatens förvandling*, Makadam, Lunds universitet, 2011, Stockholm, 2011 eller Stenlås, Niklas, *En kår i kläm: läraryrket mellan professionella ideal och statliga reformideologier*, Finansdepartementet, Regeringskansliet, Stockholm, 2009, http://www.eso.expertgrupp.se/Uploads/Documents/Hela%20rapport%202009_6.pdf

²⁵ Florin, Christina, *Kampen om katedern: feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860-1906*, Umeå, 1987, s.73

konfliktperspektiv där det pågår ett maktspel mellan olika grupper, och även inom den egna gruppen.²⁶

I och med förhandlingsrättsreformen 1966 så står de organisationer som samlar offentligt anställda tjänstemän dock inför en helt ny situation. Då jag undersöker hur Lärarnas Riksförbund agerar i samband med avtalsrörelsen och strejken 1966 är det utifrån att de tidigare har använt professionaliseringsstrategier i hög utsträckning och en vilja att se huruvida detta håller i sig även då förutsättningarna för förhandlingar har förändrats. Då jag undersöker om, och hur, LR arbetar med professionaliseringsstrategier gör jag det både utifrån ”social inhägnad” och ett mer konflikt- och relationellt betonat perspektiv.

Utifrån forskningsläget och teoridelen kan tidigare presenterade frågeställningar kompletteras med ytterligare två specificerade frågor:

- Kan man se att LR arbetar med professionaliseringsstrategier och i sådana fall hur?
- Kan man se att LR arbetar med stöd från tredje man och i sådana fall hur?

6. Metod

För att besvara mina frågeställningar använder jag mig av en kvalitativ textanalys. Det som kännetecknar kvalitativ textanalys är att man genom noggrann läsning och tolkning söker visa det, för undersökningen, väsentliga i en text. En utgångspunkt är att en text är mer än summan av sina delar. Textens kontext, avsändare och tänkta mottagare är alla viktiga för att texten ska kunna förstås. Det betyder också att vissa delar av texten är viktigare än andra, och att även det som inte sägs rakt ut kan vara av värde. Aktiv läsning av materialet står i centrum för en kvalitativ textanalys. Genom intensiv läsning av, och genom att ”ställa frågor” till, materialet försöker man fånga textens essens.²⁷

Det finns flera olika typer av kvalitativa textanalyser. Kvalitativ textanalys kan syfta på allt från diskurs- och idéanalyser till hårt hållna argumentationsanalyser. Jag vill visa de

²⁶ Florin, Christina, *Kampen om katedern: feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860-1906*, Umeå, 1987, s.72-80

²⁷ ² Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena (red.), *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*, 4., [rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012, s.210-211

argument, idéer och strategier som motiverade LR:s strejk. För att kunna visa detta hamnar min textanalys närmast en *klassificerande* kvalitativ textanalys. *Klassificerande* analyser syftar till att systematisera och klassificera ett tankeinhåll. För en klassificerande undersökning blir problem- och frågeställningarna centrala. För att kunna systematisera ett material krävs såväl en bredare problemställning – vad är det egentligen man söker efter i materialet? – som mer preciserade frågeställningar – hur kan man systematisera och klassificera innehållet för att kunna besvara den övergripande problemställningen?²⁸

Det är svaren på de preciserade frågeställningarna som ska kunna bygga en analys och besvara den övergripande frågeställningen. Hur svaren på frågeställningarna ska tematiseras och presenteras råder delade meningar om. Inom den kvalitativa textanalysen kan man säga att det finns två huvudspår gällande kategoriseringen av resultaten. Antingen kan man ha på förhand givna kategorier som svaren ska inordnas i, eller så kan man ha ett helt öppet förhållningssätt där man låter det man finner i materialet helt bestämma kategoriseringen. Jag har försökt hitta en medelväg mellan dessa. I mångt och mycket har mina frågeställningar, som i sin tur är genererade utifrån forskningsläge och teori, fått styra tematiseringen av mitt material. Jag har dock även försökt närma mig mitt material mer förutsättningslöst och på så sätt försökt behålla en öppenhet inför att hitta svar som kan kategoriseras på andra sätt.²⁹

En kvalitativ textanalys syftar inte bara till att kategorisera upp och återge de centrala delarna av ett material. Materialet ska givetvis tolkas och analyseras för att forskarens problemställning ska kunna besvaras. I tolkningen av materialet finns det några avväganden att göra. Återigen återkommer vi till frågeställningarnas centrala plats för kvalitativ textanalys. Vad är det egentligen man vill ha svar på utifrån materialet? Intresserar man sig för det som sägs rakt ut (textens manifesta budskap)? Eller är intresset riktat mot det som finns mellan raderna (textens latenta budskap)? Jag menar dock inte att man kategoriskt måste välja att titta bara på det ena eller bara på det andra. Då jag försöker urskilja hur LR motiverar strejken letar jag efter både vilka deras manifesta argument är, men jag vill samtidigt undersöka vilka strömningar och idéer som figurerar latent under ytan. Textens tänkta mottagare är också någonting att ta hänsyn till i tolkningsarbetet. Finns det anledning

²⁹ Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena (red.), *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*, 4., [rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012, s.216-217

att tro att författaren till materialet vill utelämna någonting, eller betona någonting extra mycket med tanke på vem den tänkta mottagaren är?

Konkret har mitt tillvägagångssätt då jag bearbetat mitt material sett ut som följer:

Steg 1: I ett första steg har urskilt ett antal frågeställningar utifrån mitt forskningsläge och teoretiska ramverk.

Steg 2: I nästa steg har jag börjat läsa mitt material översiktligt för att urskilja de stora teman som behandlas i samband med min problemställning, och i samband med detta se över mina frågeställningar och se om de behöver kompletteras eller revideras.

Steg 3: I detta steg har jag gått in och läst texterna noggrannare och mer intensivt för att verkligen hitta kärnan i de olika texterna. Här börjar tematiseringen bli tydligare och jag har försökt ordna in olika idéer, argument och strategier i olika kategorier. Jag vill dock reservera mig för att verkligheten sällan är så strukturerad som analytiska tematiseringar är, ett visst läckage finns därför mellan olika kategorier och ibland kan samma sak diskuteras från olika perspektiv beroende på tematisering. Även här har jag sett över frågeställningarna och reviderat vid behov.

Steg 4: Efter att ha kategoriserat materialet börjar det stora arbetet med att tolka och analysera det. Detta steg karaktäriseras av noggrann läsning och att ”ställa frågor” till texten: Vad är det centrala budskapet i denna artikel? Vem vänder man sig egentligen till här? Hur kan man förstå agerandet i denna artikel utifrån fackliga strategier? Hur relaterar denna artikel till tidigare forskning på området?

Även här kan det vara värt att påminna om att verkligheten inte fungerar i steg, självklart sker en viss tolkning och analys redan första gången man möter ett material exempelvis. Stegen är en grov uppdelning, i själva forskningsarbetet har jag vandrat fram och tillbaka emellan dem, likväl är det de steg som jag rent konkret gjort och som ligger till grund för min undersökning.

7. Urval och avgränsningar

7.1 Urval

De huvudsakliga aktörerna i min undersökning är:

Lärarnas Riksförbund (LR): Läroverklärarnas Riksförbund startade sin verksamhet år 1913 som en utveckling av Svenska Lärarsällskapet. Det Svenska Lärarsällskapet hade haft tydliga gränser nedåt för vilka som var tillåtna medlemmar, folkskollärare var exempelvis inte välkomna utan endast utbildade läroverkslärare fick tillträde (förutom vissa grupper med högre status såsom universitetslärare).³⁰ Som namnet vittnar om var det främst läroverkslärare som organiserades även inom Läroverklärarnas Riksförbund, och det var läroverkens kvalitet och utveckling som stod i fokus för medlemmarna. Efter ett flertal omorganiseringar och ombildningar under årens lopp bytte man namn till Lärarnas Riksförbund år 1964.³¹ Man organiserade då lektorer och adjunkter på läroverken, men även ämneslärare på både högstadiet och gymnasiet samt praktiskt-estetiska lärare på gymnasiet och utbildade SYO-konsulenter som var verksamma inom skolan.³²

LR är i sin tur medlemmar i Svenska Akademikers Centralorganisation (SACO): Som första land i världen bildades det i Sverige 1947 en centralorganisation för akademiskernas fackliga organisationer. Ett syfte var att organisera grupper där det rådde en låg eller obefintlig organisationsgrad, som situationen var bland exempelvis humanister. Man såg föregångarna i såväl läkarna som Statstjänstemännens Riksförbund (som sedermera skulle gå ihop med SACO efter en tid som dubbelanslutna). Redan några år tidigare hade SYACO – Sveriges Yngre Akademikers Centralorganisation – bildats och den sammanslutningen fick stå som organisatorisk grund när alla akademiker skulle organiseras i SACO.³³

³⁰ Florin, Christina & Johansson, Ulla, *"Där de härliga lagrarna gro-": kultur, klass och kön i det svenska läroverket 1850-1914*, Tiden, Stockholm, 1993, s.163

³¹ Carle, Torbjörn, Kinnander, Sven & Salin, Sven, *Lärarnas riksförbund 1884-2000: ett stycke svensk skolhistoria ur fackligt perspektiv*, Informationsförl., Stockholm, 2000, s. 147-155

³² Salin, Sven, *Lärarnas Riksförbund LR*,

http://www.lararnashistoria.se/sites/www.lararnashistoria.se/files/artiklar/L%C3%A4rarnas%20Riksf%C3%B6rbund%20LR_0.pdf, 2010, s.4

³³ Björnsson, Anders, *I kunskapens intresse: SACO:s första sex decennier*, Carlsson, Stockholm, 2007, s.20-30

Motpart i förhandlingen är Statens Avtalsverk (SAV): Då statsanställda fått en möjlighet att förhandla behövdes även någon att förhandla med. 1965 inrättades således Statens Avtalsverk som skulle företräda den statliga arbetsgivaren i avtalsförhandlingar med arbetstagarnas organisationer.³⁴

Av dessa aktörer är min empiriska utgångspunkt LR. Det huvudsakliga materialet för min undersökning är tidningen Skolvärlden som ges ut av LR. Tidningen startades och drevs till en början privat under namnet Tidning för Sveriges Läroverk, men år 1920 tog dåvarande Läroverklärarnas Riksförbund över tidningen och gjorde det till förbundets medlemstidning. Tidningen behöll sitt namn fram till 1963 då man bytte namn till Skolvärlden.³⁵ Jag har studerat samtliga nummer som gavs ut av tidningen under år 1966. Under år 1966 utkom Skolvärlden med 37 nummer, 36 ordinarie nummer och ett specialnummer om strejken. Varje nummer består av 30-50 sidor, där både medlemsfrågor kopplade till LR och mer generella artiklar angående läraryrket, läromedel eller pedagogiska frågor blandas. Varje nummer inleds med 3-4 sidor där ledarredaktionen behandlar aktuella frågor. Jag har lagt lite extra vikt vid ledarartiklarna, då dessa kan tänkas ha en tydligare förankring i LR:s faktiska arbete. Jag har dock inte begränsat mig till dessa utan alla artiklar som berör förhandlingarna, konflikthotet eller strejken har varit av intresse.

Tanken är att utifrån tidningen få en bild av hur LR arbetat fackligt både innan och under strejken. Tidningen är riktad till de egna medlemmarna för att lyfta LR:s frågor, och medlemmarnas arbetssituation. De inomfackliga diskussionerna kring hur strejken ska genomföras kan man dock inte vara säker på syns i en tidning, medlemstidning till trots.

Jag har även studerat LR:s styrelse- och deputerademötesprotokoll från 1966, för att kunna jämföra med den bild av avtalsrörelsen och strejken som ges i Skolvärlden. Framst handlar det om att se huruvida de inomfackliga diskussionerna, som möjligtvis kan framgå tydligare i mötesprotokollen, stämmer överens med den bild som presenteras för medlemmarna via tidningen.

³⁴ Carle, Kinnander, Salin, 2000, s.38

³⁵ Salin, Sven, *Lärarnas Riksförbund LR*,

http://www.lararnashistoria.se/sites/www.lararnashistoria.se/files/artiklar/L%C3%A4rarnas%20Riksf%C3%B6rbund%20LR_0.pdf, 2010

7.2 Avgränsningar

Tidsavgränsningen är naturlig i och med att det är 1966 som den nya förhandlings- och konflikträtten är i full effekt, och de första verkliga förhandlingarna tar plats. Det är även under 1966 som strejken utbryter, och hinner ta slut. Jag hoppas således kunna täcka in tiden före, under och omedelbart efter strejken. I en större undersökning hade även diskussioner om den kommande förhandlingsrätten under tidigare år och en större utvärdering av strejken under senare år kunnat vara av intresse. Av utrymmesskäl har detta dock fått väljas bort till förmån för en koncentration på det år dessa frågor är som mest aktuella.

Av utrymmesskäl har jag dessvärre inte heller kunnat ge mig in i de mer tekniska delarna av förhandlingarna. Man skulle kunna göra en minst lika lång uppsats som endast fokuserar på de olika turerna vad gäller A-förhandlingar, AB-förhandlingar osv. Kortfattat kan jag nämna att förhandlingarna delas upp exempelvis i löneförhandlingar och förhandlingar som rör omorganisation och liknande. I och med att detta var en tid där skolan omorganiseras samtidigt som kollektivavtal ska förhandlas fram är avtalsrörelsen 1966 ett spindelnät av olika typer av förhandlingar, som alla påverkar varandra.

7.3 Källkritik

Tidningen Skolvärlden bör i allra högsta grad ses som en tendentiös källa, en part i målet. Tidningen företräder LR och har materiella intressen i den avtalsrörelse jag studerar, och har således ett intresse av att förhandlingarna framställs på ett för LR så fördelaktigt sätt som möjligt. Som en objektiv informationskälla kring hur förhandlingarna gick till får Skolvärlden alltså ses som olämplig. Det är dock inte så jag använder källan. Jag använder istället Skolvärlden för att få en bild av hur LR såg på förhandlingarna, samt hur de argumenterade för och motiverade sina fackliga val och strategier. Då blir en tendentiös snarare ett krav än en belastning – vilka torde vara bättre på att återge LR:s bild än deras eget nyhetsorgan? Detsamma gäller LR:s mötesprotokoll. Givetvis har mötesdeltagarna i egenskap av att vara LR-anslutna ett intresse i förhandlingarna, och hur de framställs, men det är också hur de arbetar för att tillgodose dessa intressen jag vill visa.

8. Resultat och analys

Här presenterar och analyserar jag mina resultat. Som diskuterats under ”Metod” har jag tematiserat mitt empiriska resultat utifrån mina frågeställningar, som i sin tur har arbetats fram utifrån forskningsläge, teori och vilka huvuddrag jag tyckt mig finna i mitt källmaterial. Resultaten presenteras under fem rubriker: Förändrad maktbalans, Motivering av strejken, Fackliga strategier, Strejken och tredje man och Det offentliga arbetsgivarskapet – Staten och LO. Genomgående diskuterar jag resultaten utifrån tidigare forskning, samt utifrån ett professionaliseringsperspektiv.

8.1 Förändrad maktbalans

Avtalsrörelsen 1966 är den första där lärarna har full förhandlingsrätt, och således den första där strejkvapnet finns tillgängligt för lärarna. I det första numret för år 1966 redogör Skolvärlden, på ledarplats, för hur förhandlingsläget ser ut. Först och främst presenterar man skillnaden som förhandlingsrättsreformen innebär för avtalen. Även offentliganställda ska nu omfattas av kollektivavtal som ska förhandlas fram. Det första kollektivavtalet börjar gälla från den första januari 1966. Detta läggs inte allt för stor vikt vid då det huvudsakligen är en översättning från lärarnas tidigare avtal, och det inte tros bli särskilt långlivat eftersom de första förhandlingarna mellan SACO och SAV väntas till våren.³⁶ I numret tar man även upp hur LR beslutat kring lönefrågan inför kommande förhandlingar. LR har vid deputerademöte beslutat att lönefrågan ska gälla samtliga LR-medlemmar, och inte särskilt utvalda grupper. Man ställer sig även positiv till att SACO:s krav på att medlemsorganisationerna ska stärka sina konfliktfonder.³⁷

SACO har även på möten talat om vikten att inte skapa ett farligt prejudikat där den statliga arbetsgivaren, och i förlängningen finansministern, känner att det går att pressa tillbaka akademikernas krav utan större motstånd: ”Akademikerna vågar tydligen inte utnyttja sina nyvunna fackliga rättigheter, skulle han säga, och det går alltså utmärkt att fortsätta att sänka deras reallöner”³⁸. SACO och Skolvärlden visar här, och motiverar för sina medlemmar, att denna avtalsrörelse är extra viktig, eftersom den sätter tonen inför kommande rörelser. Får

³⁶ TAM-arkiv, Lärarnas Riksförbund/LR, B5:37, Avtalsreformen i praktiken, *Skolvärlden*, nr.1 (1966): 3-4

³⁷ Förhandlingarna, *Skolvärlden*, nr.1 (1966): 5

³⁸ SACO-möten: Bryt tendensen till minskade reallöner!, *Skolvärlden*, nr.18, s.971

arbetstagarna med sig ett bra resultat från denna förhandling ökar chanserna att nästkommande förhandlingar även de får ett gott utfall.

Att förhandlingsrättsreformen i allmänhet, och strejkrätten som ingår i denna i synnerhet, är av stor vikt för dessa förhandlingar framgår alltså tydligt. Varken SACO eller LR kommer acceptera att bli överkörda, i alla fall är det så det kommuniceras utåt. Att strejkrätten är ny framgår även det. Då det står klart att en konflikt är sannolik så kommer en mängd artiklar med praktisk information kring vad detta innebär. Allt ifrån vad varsel, medling och stridsåtgärder faktiskt är till vilka skolor som kan bli inblandade och vad som gäller för olika arbetstagare går noggrant igenom.³⁹

I flertalet artiklar påpekar Skolvärlden att SACO och LR kommer använda de medel som är tillåtna i en förhandling. Exempelvis skriver man i en ledarartikel där man diskuterar bakgrunden till den förestående konflikten att ”SACO:s organisationer söker inte strid för stridens skull men kommer att hävda medlemmarnas rättsliga och fackliga rättigheter med alla de medel, som står till organisationernas förfogande.”⁴⁰

Sammanfattningsvis så har förhandlingsrättsreformen som sagt förändrat spelreglerna för de offentliganställda, och detta framhävs med enfasis i Skolvärlden inför och under avtalsrörelsen. I en ledare där Skolvärlden diskuterar vad förhandlings- och konflikträtten betyder för förhandlingarna konstaterar man att arbetstagarna hos stat och kommun länge kämpat för att få en likaberättigad ställning gentemot arbetsgivarna vid förhandlingen. I samma ledare diskuteras även SACO-gruppernas löneeftersatthet i allmänhet, och lärarnas i synnerhet. Utifrån detta menar Skolvärlden att det bör rustas för en hård lönerörelse, och att möjligheterna för det nu existerar (man poängterar dessutom att man inte längre kan skylla ifrån sig på att arbetsgivaren dikterar villkoren). Budskapet i rubriken lämnar få frågetecken: ”Förbättra stridsberedskapen!”⁴¹

³⁹ Se t.ex. Vad som gäller vid konflikt; Konfliktvarsel av SACO för kommunalanställda utanför undervisningsområdet, *Skolvärlden*, nr.26 (1966): 1379; Innebörden av strejk, strejkbryteri och neutralitet, *Skolvärlden*, nr.27 (1966): 1421; Regler för SACO-anslutna lärares deltagande i strejk, *Skolvärlden*, nr.29 (1966): 1513

⁴⁰ Konflikthotets bakgrund, *Skolvärlden*, nr.27 (1966): 1415

⁴¹ Förbättra stridsberedskapen!, *Skolvärlden*, nr.5 (1966): 183

8.2 Motivering av strejken

Efter den etappöverenskommelse som SACO och SAV nådde natten till den 24 augusti bröt förhandlingarna samman efter att ecklesiastikdepartementet brutit förhandlingsordningen och lagt sig i förhandlingarna. Denna händelse refereras till som "elefantinhoppet" i såväl Skolvärlden som andra källor som beskriver konflikten.⁴² Den 13 september 1966, fyra dagar efter detta "elefantinhopp", varslar SACO om strejk för första gången, och i en ledare för numret som släpps den 16 september visar Skolvärldens ledarredaktion med all tydlighet vad man tycker om regeringens roll i förhandlingarna: "Det saknas ord, starka nog och samtidigt lämpade för tidningstryck, att karakterisera ecklesiastikdepartementets agerande i lärarlöneförhandlingarna."⁴³ Vidare beskriver man hur SACO och SAV var i stort sätt överens om en plattform inför slutförhandlingarna innan ecklesiastikdepartementet gick in och förändrade förutsättningarna med personalomorganisering och exempelvis ökade krav på lärares fortbildning både inom och utanför läsårets ram. Enligt Skolvärlden är det alltså inte främst i förhandlingarna med SAV som det brustit, utan det är ecklesiastikdepartementet som är skyldiga till att förhandlingarna strandat och att SACO och LR endast kan reagera på ett sätt: "att bryta förhandlingarna och gå till motangrepp med de medel, som förhandlingsrättslagstiftningen ställer till förfogande".⁴⁴ I ledaren går man också till angrepp mot både civil- och ecklesiastikministern, den förstnämnde för att han borde hävdat SAV:s rätt att sköta förhandlingarna utan regeringens inblandning och den sistnämnde för hans brist på omdöme som gjort att förhandlingarna nu strandat.⁴⁵

I flera andra artiklar i samma nummer utvecklar Skolvärlden sin syn på förhandlingsläget och varför SACO känner sig nödgade att varsla om strejk för LR:s räkning.⁴⁶

Ecklesiastikdepartementets beslut att förändra förutsättningarna kring vilka personalomorganiseringar som ska stå till grund för förhandlingarna är i centrum. Även andra aspekter lyfts dock. Exempelvis kan man nämna att även om det under Etappuppbyggnaden den

⁴² Se t.ex. Carle, Torbjörn, Kinnander, Sven & Salin, Sven, *Lärarnas riksförbund 1884-2000: ett stycke svensk skolhistoria ur fackligt perspektiv*, Informationsförl., Stockholm, 2000, s. 258

⁴³ Ecklesiastikt klavertramp, *Skolvärlden*, nr.26 (1966): 1371

⁴⁴ Ecklesiastikt klavertramp, *Skolvärlden*, nr.26 (1966): 1371

⁴⁵ Ecklesiastikt klavertramp, *Skolvärlden*, nr.26 (1966): 1371

⁴⁶ Se t.ex. SACO: Ecklesiastikdepartementet rycker undan grunden för förhandlingarna; SACO:s förhandlingsdelegation; Lärarförhandlingarna kan bli långdragna, *Skolvärlden*, nr.26 (1966): 1374-1375

24 augusti nåddes en plattform för vidare förhandling så låg fortfarande vissa frågor kring anställningsvillkor och löner tämligen öppna och parterna har inte närmat sig varandra i dessa frågor sedan dess. SACO hade redan tidigare kritiserat sin motpart för att förhålla förhandlingarna och ser ecklesiastikdepartementets agerande som ytterligare ett exempel på detta. Det finns kort sagt för stora materiella motsättningar mellan parterna för att SACO ska se det som fruktbart med vidare förhandling, utan SACO kommer att bortse från de överenskommelser som nåtts med SAV under förhandlingarna och se om sitt utgångsbud.⁴⁷ Vid LR:s styrelsemöte den 10 oktober 1966 redogör man för hur LR:s styrelse ser på förhandlingsläget med SAV. SACO hade gjort klart att man inte skulle acceptera ett sämre löneavtal än det som träffats i etappöverenskommelsen natten mellan den 23 och 24 augusti. SAV lämnade i sin tur ett bud som skulle innebära en återgång till det bud som lämnades (och refuserades) den 17 augusti och som dessutom innehöll en stor del av de organisatoriska förändringar som ecklesiastikdepartementet fört in i förhandlingarna. SACO förklarade då förhandlingarna avslutade och varslade återigen om konflikt. LR:s styrelse ställer sig enhälligt bakom konfliktsbeslutet och beslutar även om ett extra deputerademöte den 15 oktober.⁴⁸

Under rubriken ”Strejk”⁴⁹ från mitten av oktober 1966 ger Skolvärlden sin bild av varför strejken nu är ett faktum. I likhet med vad som togs upp på LR:s styrelsemöte menar man att genom att SAV inte ”hedrar” de löneöverenskommelser som nåddes under Etappuppbyggelsen natten mellan den 23 och 24 augusti så visar arbetsgivarsidan tydligt att de inte respekterar förhandlingarna. Vidare menar Skolvärlden att detta inte är första gången arbetsgivarsidan plötsligt vänder i centrala frågor. SACO och LR har enligt tidningen ”provocerats till skärpta åtgärder genom arbetsgivarsidans helt exempellösa förfaringsätt i viktiga skeden av förhandlingsarbetet.”⁵⁰

I ett specialnummer av Skolvärlden som utkom den 15 oktober återger man hur SACO diskuterat lärarnas reallöneeftersläpningen. De gör en poäng av att lärare, och forskare, i allra högsta grad bidrar till den standardstegring som Sverige upplever under perioden. Således

⁴⁷ SACO: Ecklesiastikdepartementet rycker undan grunden för förhandlingarna; SACO:s förhandlingsdelegation; Lärarförhandlingarna kan bli långdragna, *Skolvärlden*, nr.26 (1966): 1374-1375

⁴⁸ TAM-arkiv, Lärarna Riksförbund/LR, Protokoll – yngre serier, 1965-1966, A2: 14. *Protokoll: styrelse nr.9 1966*, s.75-76

⁴⁹ STREJK, *Skolvärlden*, nr.29 (1966): 1507

⁵⁰ Strejk, *Skolvärlden*, nr.29 (1966): 1507

anser SACO att det är rimligt att lärarna också får ta del av denna standardstegring. Man ifrågasätter varför den statliga arbetsgivaren inte skulle vilja ge yrkesgruppen ”en rimlig andel av reallöneökningen.”⁵¹

Vid det extrainsatta mötet med Lärarnas Riksförbunds deputerade (som beslutades om på tidigare nämnda styrelsemöte) den 15 oktober antas ett uttalande där olika faktorer till den pågående strejken tas upp. Delvis handlar det om att förbundsmedlemmarnas tålamod är slut. Man betonar att förhandlingarna pågått sedan 1964 och ”torde vara de mest långdragna i svensk facklig historia”.⁵² Lönekraven beror dels på en reallöneeftersläpning som pågått en längre tid, och dels på den ökade arbetsbelastning som skolans omorganisering medför. I uttalandet framgår även att LR välkomnar omorganiseringen och förstår att den är samhällsnödvändig, men att de ”blir av ringa värde om man inte får kunniga och välutbildade lärare.”⁵³ Lönekraven är således nödvändiga för att göra läraryrket attraktivt.

Utifrån mitt granskade material har jag kunnat utröna två huvudspår i hur LR motiverar strejken: 1) LR upplever lärarnas autonomi som hotad, främst i och med ecklesiastikdepartementets inbrott och 2) De materiella kraven i form av lönehöjningar möts inte. Utöver detta motiveras strejken, som jag tidigare tagit upp, med att möjligheten existerar och rädslan att ett ”farligt prejudikat” ska skapas. Denna rädsla gäller rimligtvis även arbetsgivarna. Förklaringen till ecklesiastikdepartementets så kallade ”elefantinbrott” skulle man i sådana fall kunna tänka sig ligger just i rädslan att lärarna ska få med sig för mycket i denna avtalsrörelse.

8.3 Fackliga strategier

Då Skolvärlden diskuterar ecklesiastikdepartementets krav på fortbildning så slår de ett slag för lärarkårens särställning. Skolvärlden anklagar ecklesiastikdepartementet för småaktighet med sina fortbildningskrav med argumentet att ”[d]et finns väl i det svenska samhället överhuvudtaget icke någon grupp med så starkt dokumenterat intresse för frivillig fortbildning

⁵¹ SACO:s ordförandekonferens: Lärarna måste få reallöneökning, *Skolvärlden*, nr.29½, (1966): 3

⁵² TAM-arkiv, Lärarna Riksförbund/LR, Protokoll – yngre serier, 1965-1966, A2: 14. *Deputerade 1966 den 15/10*, s.5

⁵³ TAM-arkiv, Lärarna Riksförbund/LR, Protokoll – yngre serier, 1965-1966, A2: 14. *Deputerade 1966 den 15/10*, s.5

som det lärarna visar”.⁵⁴ Skolvärlden manar i samma ledarartikel skolmyndigheterna till försiktighet gällande ”förmyndarmentalitet” då det handlar om akademiskt utbildade personer med stor erfarenhet och kapacitet att själva bestämma vilken komplettering deras ämneskunskaper behöver.

Som tidigare visats är ett kriterium för att betraktas som en professionell yrkesgrupp en frihet att själv styra sitt arbete och definiera vilken kunskap som är central för yrkesutövningen.⁵⁵ Ecklesiastikdepartementets krav på fortbildning tolkas uppenbarligen av Skolvärlden som ett angrepp på just lärarnas egna förmåga och frihet att forma sin yrkesutövning, utöver den faktiska ökade arbetsbelastning dessa krav medför. Den starka betoning på den egna kompetensen och beskyllningarna att regeringen sysslar med förmyndarmentalitet kan alltså ses som en del av LR:s professionaliseringsstrategi. Detta stämmer även överens med hur Ringarp beskriver det motstånd mot kommunaliseringen LR skulle komma att driva drygt 20 år senare. Lärarnas autonomi är i fokus för LR och, utifrån mitt material tolkar jag det som att, upplevda angrepp mot denna måste markeras kraftfullt mot.

Att visa på lärarnas särställning – som man gjort i samband med att staten lagt sig i förhandlingarna - räcker dock inte som facklig strategi, framförallt inte då LR fått kritik för att vara en höglönegrupp, bland annat från LO. I ett nummer från den 28 oktober 1966, alltså mitt under pågående konflikt, försvarar sig tidningen på flertalet ställen mot dessa ”beskyllningar”. I en artikel med rubriken ”Vi är ingen höglönegrupp!”⁵⁶ redogör några lärare för sin arbetsituation. Man betonar exempelvis allt det obetalda arbete som lärare gör och de resurser de själva lägger ner på yrket (köpa material och liknande). En lärare resonerar även kring varför LO lägger sig i deras avtalsrörelse, då LR eller SACO inte lägger sig i om LO skulle vidta stridsåtgärder i sina förhandlingar.⁵⁷ I andra artiklar i samma nummer går tidningen grundligt igenom hur LR anser att lärarnas löner har släpat efter och hur skuldsättningen ser ut för akademiskt utbildade lärare.⁵⁸

⁵⁴ Ecklesiastikt klavertramp, *Skolvärlden*, nr.26 (1966): 1371

⁵⁵ Se bland annat Åmark under rubriken ”Teori”.

⁵⁶ Vi är ingen höglönegrupp!, *Skolvärlden*, nr.31 (1966):1606

⁵⁷ Vi är ingen höglönegrupp!, *Skolvärlden*, nr.31 (1966):1606-1608

⁵⁸ Skuldsättningen vid akademiska studier; Lärarlönerna släpar efter, *Skolvärlden*, nr.31 (1966): 1600-1602; 1604

I en ledarartikel från numret efter diskuterar Skolvärlden återigen påståendet att SACO och LR representerar höglönegrupper och att strejken därför inte kan legitimeras. Man bemöter kritiken med att det är orimligt att endast de lägst betalda yrkesgrupperna skulle få förhandla med allt vad det innebär och grupper med en något högre lön skulle vara offer för arbetsgivarens ensidiga beslut (som ju faktiskt till stor del varit fallet för lärarna fram till denna avtalsrörelse om man ser till tidigare forskning på området). Ledaren tar även upp det starka stödet LR fått av sina medlemmar, samt i form av medlemstillströmning av tidigare oorganiserade lärare.⁵⁹

Det är inte bara LO som målat ut konflikten som en höglönekonflikt, utan även arbetsgiversidan, såväl staten (representerad av bland annat civilministern) som SAV, för samma agenda enligt Skolvärlden. I ledaren ”Arbetsgivarens konflikt” diskuterar man höglöneargumentet. Man driver här två linjer. Dels att det inte spelar någon större roll huruvida man är en höglönegrupp eller inte, reallöneeftersläpningen är likväl ett faktum, och dels att man inte alls är så högavlönad som arbetsgivaren vill göra gällande. I ledaren påpekar man att den grupp som arbetsgiversidan talat om i media – licentiatlektorerna – har SACO redan varit beredda att träffa avtal, och för en annan välavlönad grupp – adjunkterna – skiljer det endast en lönegrad mellan vad SAV är beredda att erbjuda och SACO är beredda att acceptera. Det Skolvärlden anser att arbetsgivaren däremot talar tyst om i media är låglönegrupperna inom LR, vilka också omfattas av konflikten. Tidningen betonar att LR och SACO bland annat vill utjämna klyftan mellan lärarna i praktisk-estetiska ämnen och de i teoretiska ämnen. Vidare menar man att arbetsgivaren kommer att försämra de yngre lärarnas situation genom att beröva lärarkandidaterna lön, och istället ge dem studiemedel. Även detta var det tyst om i avtalsverkets ”propaganda”⁶⁰.

I det sista numret för året återger Skolvärlden hur diskussionerna om strejken har gått på SACO:s fullmäktigemöte efter strejkens avslut. Där framkommer det att överläggningar om samarbeten med TCO gjorts. Bland annat vill förbunden samarbeta i löne- och skattefrågor. SACO betonar dock att gränsdragningarna mellan förbunden fortfarande ska vara tydliga och att det inte är tal om någon sammanslagning.⁶¹ I samma nummer diskuterar man även de

⁵⁹ Inkomststreck för strejkrätten?, *Skolvärlden*, nr.32 (1966): 1627

⁶⁰ Arbetsgivarens konflikt, *Skolvärlden*, nr.30 (1966): 1543

⁶¹ SACO:s fullmäktigemöte: Akademikerorganisationerna har funnit sin form, *Skolvärlden*, nr.36 (1966): 1805

TCO-anslutna lärarförbundens krav på minskad lönespridning mellan olika lärarkategorier inom grundskolan. LR ställer sig mycket kritiska till dessa krav. LR menar att arbetsbördan kommer att öka betydligt mer för ämneslärarna på högstadiet än för lärarna på låg- och mellanstadiet, därav är det rimligt att en större del av löneförbättringarna tillfaller ämneslärarna på högstadiet. Slutsatsen i artikeln är att de ämneslärare som är organiserade inom TCO-anslutna Svenska Lärarförbundet (SL) istället borde organisera sig inom LR eftersom de då kan hävda sina rättigheter utan att samtidigt behöva kämpa för löneutjämning med småskollärare: ”Det finns säkert ingen högstadielärare som motsätter sig högre löner för små- och folkskollärare, men han vill inte att detta ska gå ut över hans egen lönesättning, i synnerhet som hans arbetsvolym ökar i relation till dessa två grupper.”⁶²

När det gäller den egna yrkesgruppen – LR-lärarna – så talar man i *Skolvärlden* gärna högt om låglönegrupperna och minskad lönespridning inom LR. Man tonar då ner de högst betalda grupperna och betonar istället alla de offentliganställdas löneeftersläpning. När man talar om andra yrkesgrupper – som TCO-lärarna – ställer man sig dock kritisk till idén om minskad lönespridning. Då betonar man LR-lärarnas ökade arbetsbelastning och utbildningsgrad. Delvis kan man alltså tala om professionaliseringsstrategier där man vill avgränsa sig nedåt för att behålla sin status och materiella privilegier gentemot andra lärargrupper. Det blir dock tydligt att LR uppenbarligen inte klarar sig helt själva, och således inte endast kan arbeta med att avgränsa sig och arbeta för att skydda sina privilegier genom ”social inhägnad”. Istället vill man även öppna upp LR för det översta skiktet av TCO-lärarna för att öka sitt medlemsantal och därigenom öka sin förhandlingskraft, vilket ligger betydligt närmare det Åmark kallar de öppna kartellernas strategi.

LR blandar alltså professionaliseringsstrategier med mer klassiska fackliga strategier för kollektiv lönekamp. Om man utgår ifrån de två huvudlinjerna i motiverandet av strejken jag presenterade tidigare, alltså en upplevd hotbild mot inskränkningar av sin autonomi och lönekrav som ej möts, så utformas även de fackliga strategierna utifrån dessa (att motivera strejken kan i sig ses som en facklig strategi). I professionaliseringsstrategierna ingår att slå vakt om LR-lärarnas särställning, både gentemot LO och andra lärargrupper. De mer klassiska fackliga strategierna, menar jag, tar sig uttryck i försöken att bredda sin medlemsanslutning

⁶² LR naturligt hemvist för alla ämneslärare, *Skolvärlden*, nr.36, (1966):1808

och vilja föra fram fackliga krav inte bara genom kompetens utan även genom antal, samt att betona solidariteten med de egna låglönegrupperna.

8.4 Strejken och tredje man

Att inte vilja bli sedd som en höglönegrupp kan även tolkas som ett sätt att nå tredje mans stöd. Detsamma gäller försöken att skifta fokus från adjunkter och licentiatlektorer till ämneslärare på högstadiet och de praktisk-estetiska lärarna. Det verkar dock som att det är just för sina egna låglönegrupper som LR främst har misslyckats i avtalsrörelsen. Både ämneslärarna på högstadiet och de estet-praktiska lärarna på gymnasiet riktar kritik mot LR i Skolvärlden. Ämneslärarna och ämneslärarinnorna är en av lärargrupperna som Skolvärlden målar upp som minst nöjda med det nya avtalet. En av de stora frågorna vid de fortsatta förhandlingarna efter strejken var lönegradsuppflyttningen av ämneslärarna och ämneslärarinnorna, vilken misslyckades. En anledning till detta tros, enligt Skolvärlden, vara att de är splittrade i två förbund (vilket kan vara en anledning till att LR börjar föra agendan att alla ämneslärare ska samlas i samma förbund, och då välja LR). Ett annat uttalat mål för LR var att uppvärdera musik-, tecknings- och gymnastiklärarna och jämställa dessa med lärarna i läroämnena, vilket de inte anser sig ha lyckats med.⁶³

I det specialnummer som utkom i samband med strejken uttalar sig LR:s ordförande Olle Anderberg i en artikel vänder sig direkt till allmänheten snarare än till LR:s medlemmar. Anderberg talar direkt om hur strejken kommer att påverka tredje man hårdast. Å SACO:s och LR:s vägnar beklagar han detta och betonar att både SACO och LR har full förståelse för vilka känslor detta kan väcka hos elever och föräldrar, men att skulden inte ligger hos SACO: ”Vi inom LR kan emellertid endast vädja till de berörda eleverna om förståelse för den sits som SACO genom avtalsverkets agerande har försatts i.”⁶⁴

Just skuldfrågan är ett genomgående tema i Skolvärlden när strejken är ett faktum. Även om tredje man sällan talas så direkt till som i ovanstående artikel, så ter det sig troligt att lägga över skulden för konflikten på arbetsgivaren är en del av strategin för att nå tredje mans stöd. I nummer 29 som utkom den 14 oktober så beskriver man hur händelseutvecklingen som

⁶³ Bestämmelser om ferielön m.m., *Skolvärlden*, nr.36, (1966): 1799-1800

⁶⁴ LR-ordföranden: Vi godtar inte arbetsgivarens uppträdande!, *Skolvärlden*, nr. 29½, (1966):

ledde fram till strejken ”torde vara utan motstycke i svenskt förhandlingsväsende.”⁶⁵ Vad man framförallt syftar på här är att SAV inte längre står bakom den etappöverenskommelse som nåddes natten till den 24 augusti. Medlingsbudet som SACO avvisat den 10 oktober är alltså till och med sämre än det som avvisades den 17 augusti, eftersom ecklesiastikdepartementet sedan dess kommit med sina inbjudningar. Utifrån detta gör Skolvärlden gällande att SAV:s agerande är så pass anmärkningsvärt att det måste varit den statliga arbetsgivarens intention att medvetet verka för en strandning av förhandlingarna och en öppen konflikt.⁶⁶

Samma tongångar hörs i ledaren med rubriken ”Arbetsgivarens konflikt”, som tidigare tagits upp angående lönefrågan. Man driver där linjen att de olika vändningarna av den statliga arbetsgivaren inte kan tolkas på annat sätt än att de eftersträvat en konflikt med SACO-organisationerna. Man menar att arbetsgivaren aktivt åstadkommer situationer ”där de måste utlösa starka reaktioner” och att ”[d]e tycks utgöra en väl planlagd kampanj av Goliath-staten för att krossa David-Saco.”⁶⁷

Vikten LR lägger vid tredje mans stöd kan man även spåra i hur noga de är med i varje nummer under strejken publicera utdrag på hur andra tidningar beskriver strejken, och då med fokus på de som skriver positivt om LR:s och SACO:s agerande.⁶⁸ Man rapporterar även om medlemstillströmning⁶⁹ och stöd eller sympatibevis man fått från andra organisationer. T.ex. publicerar man ett brev man fått med sympatihälsningar från det sovjetiska lärarfacket, man skriver även artiklar om stöd som inkommit från danska kollegor, Sveriges yngre lärares förening och elevråd på strejkdrabbade skolor.⁷⁰

8.5 Det offentliga arbetsgivarskapet – Staten och LO

Under rubriken ”Oantagbart lönebud” diskuterar ledarredaktionen det allra första bud som SAV kommit med till SACO i deras huvudförhandlingar om de offentligt anställda tjänstemännen och akademikerna. I artikeln går tidningen till angrepp på hur arbetsgivarsidan verkar utforma sin förhandlingsstrategi. Budet som SAV lämnat ter sig enligt Skolvärlden

⁶⁵ Lärarstrejk, *Skolvärlden*, nr.29 (1966): 1510

⁶⁶ Lärarstrejk, *Skolvärlden*, nr.29 (1966): 1510

⁶⁷ Arbetsgivarens konflikt, *Skolvärlden*, nr.30 (1966): 1543

⁶⁸ Se t.ex. nr.29, nr.30 och nr.31

⁶⁹ 1.600 nya medlemmar glädjande sympatibevis; Störtflod av medlemsansökningar till LR:s kamerala avdelning, *Skolvärlden*, nr.30 (1966): 1546;1557

⁷⁰ *Skolvärlden*, nr.30 och nr.31 (1966)

vara ett försök till en översättning av den överenskommelse som Svenska Arbetsgivarföreningen (SAF) och LO träffat i sina förhandlingar. Detta uppfattas som upprörande för akademikerna då arbetsgivarsidan uppenbarligen inte tar hänsyn till den speciella situation - med ett löneläge som under flera år varit låst samtidigt som inflation och skatter har höjts - som man menar råder för de högt utbildade offentliga tjänstemännen. Man ser det som att arbetsgivarsidan, med civilministern i spetsen, demonstrerar sin solidaritet med LO:s låglönegrupper genom att gå till angrepp mot tjänstemannaorganisationerna. Detta trots akademikernas och de offentliga tjänstemännens relativa löneeftersläpning: ”Hur det går med den offentliga sektorn kvalificerade och högutbildade arbetskraft tycks civilministern och med honom avtalsverket inte bry sig så mycket om.”⁷¹

Redan i början av förhandlingarna visar sig alltså en spricka mellan arbetstagersidan och arbetsgivarsidan. Situationen mellan den socialdemokratiska regeringen och LO är, som tidigare forskning visar, speciell. En del av den socialdemokratiska finanspolitiken, som arbetets fram genom LO, är den solidariska lönepolitiken. Även om den främst ska gälla inom LO-kollektivet verkar Skolvärlden rädsla att den, i detta fall genom civilministern, ska påverka SACO-grupperna. Att utmåla en översättning av LO:s avtal som olämplig kan också vara ett sätt för LR att distansera sig från LO-kollektivet. Som professionaliseringsstrategi är avgränsningen mot andra grupper viktig, och att poängtera sin speciella situation kan vara ett sätt att få en framskjuten position i förhandlingarna.

När ecklesiastikdepartementet sedan kommer med sitt ”elefantinhopp” framgår det tydligt hur LR ser på arbetsgivarsidan och sin egen anställning. Det är inte främst SAV som man förhandlar med, och det är inte en neutral stat som är arbetsgivaren, utan det är politikerna och i sista instans regeringen och dess ministrar som är arbetsgivarna. Detta blir tydligt när regeringen inte kan godta den etappöverenskommelse som SACO och SAV når. Här blir skillnaden mellan att vara offentligt anställd och privat tydlig. Även efter strejken diskuterar Skolvärlden den politiska arbetsgivaren. Man menar att konflikten var en rent politisk strid som SACO och LR omöjligt kunde vinna. Den socialdemokratiska regeringen var ute efter att krossa SACO eftersom att SACO under våren ”gav hela samhället en lektion i hur skattepolitik och inflation urholkar lönerna.”⁷² Skolvärlden gör också gällande att regeringens fokus på SACO-anslutna förbund som höglönegrupper är ett sätt för regeringen att ”staga upp

⁷¹ Oantagbart lönebud, *Skolvärlden*, nr.14 (1966): 735

⁷² Politiserad förhandling, *Skolvärlden*, nr.33 (1966): 1667

LO-leden mot kommunistledaren”⁷³ genom att visa sig stå på LO:s låglönegruppers sida. Det är utifrån detta, att staten till varje pris ville krossa SACO, som LR menar att det var rätt att avsluta strejken när man gjorde det trots att man inte fått igenom tillfredsställande lönekrav.⁷⁴

9. Slutdiskussion

Det mest noterbara resultatet för LR:s fackliga strategier, som det återges i *Skolvärlden*, är att förbundet tenderar att sitta på två stolar samtidigt. Delvis använder sig LR av klassiska professionaliseringsstrategier genom att betona det som särskiljer förbundets medlemmar gentemot andra yrkesgrupper som LO-kollektivet och lärare på lägre nivå. Samtidigt är man extremt noga med att inte positionera sig som en höglönegrupp, och vill visa en bild av en förfördelad yrkesgrupp som inte har fått ta del av den standardstegring som man påstår att andra delar av samhället har. En del av förklaringen för detta skulle kunna finnas i den offentliga anställningen. Waldemarsson visar hur beroende offentliganställda är av tredje mans stöd. Samhällsfarliga strejker är något alla vill undvika, och ska en sådan ske behövs det synnerligen goda skäl för att inte få den allmänna opinionen emot sig. Här kommer även skuldfrågan in i bilden. Det är högst nödvändigt för LR att det är arbetsgivaren som ses som den felande parten när hela samhället påverkas så märkbart av konflikten. Det är givetvis en enorm skillnad att, i tredje mans ögon, vara en förfördelad yrkesgrupp som tvingas in i en konflikt av en oresonlig arbetsgivare och att vara en höglönegrupp som strejkar för privilegier andra yrkesgrupper inte skulle drömma om, om man vill ha stöd från tredje man.

Att LR börjar övergå från mer renodlade professionaliseringsstrategier till att även börja blanda in strategier som snarare känns igen från arbetarrörelsens fackförbund, anser jag, skulle kunna ha en förklaring i den nya förhandlings- och konflikträtten. Då de offentliganställda tjänstemännen inte hade förhandlings- och konflikträtt fanns egentligen inte så många andra alternativ för dess förbund än att försöka övertyga den statliga arbetsgivaren om att man var värd exempelvis förbättrade arbetsvillkor eller högre lön. LR verkar då, utifrån vad bland annat Florin och Ringarp tagit upp, ha valt att göra det genom att profilera sig som en professionell yrkesgrupp. Genom att betona sin kompetens och status hoppas man att staten ska värdera gruppen högt utifrån det. När man sedan får förhandlings- och konflikträtt öppnas andra möjligheter, man kan nu arbeta fackligt på andra sätt i

⁷³ Politiserad förhandling, *Skolvärlden*, nr.33 (1966): 1667

⁷⁴ Politiserad förhandling, *Skolvärlden*, nr.33 (1966): 1667

förhandlingarna, och i en strejk krävs andra strategier än enbart professionalisering. Medan det som professionaliserad grupp finns fördelar med att hålla nere medlemsantalet och begränsa de som är välkomna i gruppen visar Åmark att en del i de öppna kartellernas strategi är en bred medlemsanslutning, och i en strejk är det givetvis en fördel med en bred medlemsbas. Det är dels en fråga om att man med en bred medlemsanslutning kan påverka en större del av den berörda branschen vid strejk, och dels är det en ekonomisk fråga: med en större medlemsbas finns det fler som betalar medlemsavgifter och man kan bygga upp en större strejkkassa. Detta kan vara en förklaring till att man öppnar upp förbundet för vissa grupper som tidigare främst organiserats genom SL och SFL.

Professionaliseringsstrategierna gör sig tydligast påmind före och efter strejken, medan fokus under själva strejken läggs på att förskjuta skuld och bemöta höglönekritik. Före strejken blir ett faktum handlar det för LR till stor del om att slå vakt om lärarnas autonomi som upplevs hotad från flera håll, inte minst från regeringens. Genom sitt ”elefantinhopp” stör ecklesiastikdepartementet dels förhandlingsordningen och dels lärarnas framtida arbetssituation. Det är alltså inte bara i sin framtida yrkesutövning som lärarnas autonomi är hotad utan även i sina framtida förhandlingar. I och med att förhandlingsrätten dessutom är nyvunnen kan det tänkas att det blir extra viktigt att markera från fackligt håll mot ett sådant upplevt övertramp från den statliga arbetsgivaren.

Jag tror inte att man nog kan betona vikten av att förhandlings- och konflikträtten är ny för att förstå konflikten och de olika parternas ageranden. Regeringen gör med sitt ”elefantinhopp” det tydligt att man inte kommer låta arbetstagersidan komma undan med ett alltför fördelaktigt avtal. Med det inhoppet, anser jag, att en strejk blev i det närmaste helt oundviklig. SAV ses av regeringen uppenbarligen inte som kapabla att själva förhandla med SACO, utan om SAV misslyckas med att nå ett för staten tillfredsställande avtal kommer regeringen själva se till att avtalet ändras. Detta kunde inte gärna accepteras av LR och SACO som inför sina medlemmar, redan innan det första budet i avtalsrörelsen lämnats, säger att man inte kommer tillåta att ett farligt prejudikat skapas. För LR och SACO gäller det att visa att en förhandlings- och konflikträtt faktiskt gör en skillnad för dess medlemmar, ett acceptande av ecklesiastikdepartementets krav hade kunnat tolkas som en närmast återgång till det tillstånd där ”petitionsrätten” gällde för de offentliganställda tjänstemännen, alltså att de kan begära löneförhöjningar och bättre arbetsvillkor men sen snällt få acceptera de villkor staten lägger fram. Staten å sin sida har, förutom de ekonomiska intressena av att hålla ner det

offentligas utgifter, sina lojaliteter till LO att ta hand om. Vad skulle det sända för signaler till LO om plötsligt SACO kunde få igenom påstådda höglönekrav med den socialdemokratiska statens goda minne?

SACO:s ”höglönekrav” leder oss in på en annan nyckel för att förstå konflikten, nämligen frågan om reallöner. Här framträder två olika perspektiv gällande vad som faktiskt kännetecknar hög lön. Bilden som målas upp i Skolvärlden är, något förenklat, att företrädarna för den ena sidan – LO och SAP – menar att lärarna som är organiserade inom LR är höglönegrupper för att de tjänar mer pengar än medlemmarna i LO-kollektivet. Företrädarna för den andra sidan – SACO och LR – menar dock att man med det perspektivet inte tar hänsyn till den skatte- och inflationspolitik som regeringen, företrädare av SAP, fört de senaste åren. Genom bland annat höjda skatter och anti-inflatorisk finanspolitik så menar man att levnadsstandarden, och vad man faktiskt kan få för sina pengar, för de LR-anslutna lärarna sjunkit, medan levnadsstandarden i andra delar av samhället har ökat. Det är utifrån det som LR och SACO talar om en reallöneeftersläpning, och att LR-lärarna inte fått ta del av samhällets standardstegring. Ytterligare en dimension till detta är att LR anser lärarna vara en av orsakerna till standardstegringen. Det är alltså, menar man, inte bara orättvist utifrån att reallönerna släpar efter, utan även utifrån att lärarna faktiskt är en del i att andra gruppers reallöner ökar.

Här menar jag, liksom exempelvis Waldemarsson visat gällande offentliganställda och Florin visat gällande professionaliseringsstrategier, att man måste förstå LR:s argumentation utifrån den politiska verklighet man verkar i. LR har ett beroendeförhållande till staten i så mening att det är staten som har makten över lärarnas legitimitet som professionell grupp, genom att exempelvis kunna besluta om omorganisationer av folkskola, läroverk och gymnasieskola och vilka som får verka däri. Det pågår en konkurrens om det offentliga pengarna, och där måste LR övertyga staten att skolan ska få en, enligt lärarna, tillräcklig del av detta. Att övertyga politikerna, såväl som tredje man, att man är en anledning till standardstegringen i samhället kan vara ett sätt att motivera större anslag av det offentliga till utbildningen (och i förlängningen lärarna). Samtidigt måste LR slå vakt om sin autonomi inom dessa institutioner. Förhållandet till staten blir alltså komplicerat för LR utifrån ett professionaliseringsperspektiv. Man är både beroende av statens godkännande av LR-lärarna som professionell grupp, och i konflikt med staten om sin egen autonomi och arbetsvillkor.

Som jag tagit upp i forskningsläget så talar Stenslås om en deprofessionalisering av läraryrket sedan 1970-talets politiska debatt om den stora offentliga förvaltningens problematik. Jag skulle dock vilja hävda att man redan under avtalsrörelsen 1966 kan se tecken på en annalkande deprofessionalisering. Statens ovilja att låta SACO och SAV själva komma överens om lärarnas villkor, och ecklesiastikdepartementets krav på att styra delar av lärarnas yrkesutövning, ser jag som klara tecken på en vilja från regeringen att deprofessionalisera yrkesgruppen. Åtminstone ter det sig som att det är så LR och SACO uppfattar regeringens vilja. Vad statens motiv för detta är går att spekulera i – exempelvis om det främst är en hushållning med det offentligas pengar, lojaliteterna med LO eller något annat som är mest centralt – men kräver ett annat material än det jag har studerat för att svara tillfredsställande på.

Mitt bidrag till det forskningspussel som är det offentliga arbetsgivarskapet och de offentliganställda tjänstemännen är kanske fler frågor än svar. Vissa linjer tycker jag mig dock kunna urskilja. Betydelsen av den nya förhandlings- och konflikträtten är enorm för hur avtalsrörelsen 1966 utvecklar sig, med strejken som ultimatum bevis för detta. För vad man faktiskt sedan fick igenom verkar den dock inte ha haft den betydelse som de offentliga tjänstemännens förbund hoppats på. Staten var fast besluten att inte låta SACO och LR gå segrande ur striden, och min känsla är att LR lämnar konflikten med en något fadd eftersmak. Det offentliga arbetsgivarskapet är en komplicerad historia där maktförhållandena skiljer sig från den privata sektorn, förhandlingsrätt till trots. Den statliga arbetsgivaren har resurser inget fackförbund kan mäta sig med, och det är sällan bara en arbetsmarknadskonflikt utan även en politisk.

För vidare studier i ämnet finns ett flertal uppslag som vore intressant att följa upp, förutom de jag varit inne på ovan. Ett sådant är en jämförande studie med de TCO-anslutna lärarförbunden. Även dessa hade 1966 sin första avtalsrörelse med den nya förhandlings- och konflikträtten, men den förhandlingen ledde inte till stridsåtgärder. Hur skiljde sig strategierna och vilka var de stora frågorna i dessa förhandlingar? Det finns även ett genusperspektiv som vore spännande att studera närmare. LR har traditionellt sätt varit ett tämligen ”manligt” förbund med betydligt färre kvinnliga medlemmar än exempelvis SL och SFL, kan detta spela in i de olika förbundens status och strategier?

10. Käll- och litteraturförteckning

10.1 Källförteckning

TAM-arkiv, Lärarna Riksförbund/LR, Tidning för Sveriges Läroverk/ Skolvärlden, 1966, B5:37 (Alla nummer av Skolvärlden 1966, inbunden bok)

TAM-arkiv, Lärarna Riksförbund/LR, Protokoll – yngre serier, 1965-1966, A2: 14

10.2 Litteraturförteckning

Björnsson, Anders, *I kunskapens intresse: SACO:s första sex decennier*, Carlsson, Stockholm, 2007

Carle, Torbjörn, Kinnander, Sven & Salin, Sven, *Lärarnas riksförbund 1884-2000: ett stycke svensk skolhistoria ur fackligt perspektiv*, Informationsförl., Stockholm, 2000

Esaiasson, Peter, Gilljam, Mikael, Oscarsson, Henrik & Wängnerud, Lena (red.), *Metodpraktikan: konsten att studera samhälle, individ och marknad*, 4., [rev.] uppl., Norstedts juridik, Stockholm, 2012

Florin, Christina, *Kampen om katedern: feminiserings- och professionaliseringsprocessen inom den svenska folkskolans lärarkår 1860-1906*, Umeå, 1987

Gustafsson, Rolf Å., *Från ämbetsmannastat till välfärdsstat: en studie av svensk offentlig arbetsgivarpolitik*, Daidalos, Göteborg, 2016

Lindorm, Per-Erik, *Ett folk på marsch 1960-1977: en bokfilm*, Bonnier, Stockholm, 1978

Ringarp, Johanna, *Professionens problematik: lärarkårens kommunalisering och välfärdsstatens förvandling*, Makadam, Lunds universitet, Stockholm, 2011

Rothstein, Bo, *Den socialdemokratiska staten: Reformen och förvaltning inom svensk arbetsmarknad- och skolpolitik*, 2:a upplagan, Arkiv Förlag, Lund, 2010

Selander, Staffan, 'Förvetenskapligande av yrken och professionaliseringsstrategier', *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: professionaliseringens sociala grund.*, 1989

SOU 2002:34

Waldermarsson, Ylva, *Mellan individ och kollektiv – Kommunal 1960-2010*, Premiss Förlag, Stockholm, 2010

Waldermarsson, Ylva, 'Offentligt arbetsgivarskap 1800-2000', *I det offentligas tjänst Nya förutsättningar för tjänstemannarollen*, 2013

Waldermarsson, Ylva, 'Kön, klass och statens finanser: en historia om statligt arbetsgivarskap och statsanställda kvinnor 1870-1925', *I statens tjänst.*, 1996

Åmark, Klas, 'Öppna karteller och sociala inhägnader: konkurrensbegränsningsstrategier bland professionella yrkesgrupper i Sverige 1860-1950', *Kampen om yrkesutövning, status och kunskap: professionaliseringens sociala grund.*, 1989

10.3 Internetkällor

Salin, Sven, *Lärarnas Riksförbund LR*, Lärarnas Riksförbund, 2010

http://www.lararnashistoria.se/sites/www.lararnashistoria.se/files/artiklar/L%C3%A4rarnas%20Riksf%C3%B6rbund%20LR_0.pdf,

Stenlås, Niklas, *En kår i kläm: läraryrket mellan professionella ideal och statliga reformideologier*, Finansdepartementet, Regeringskansliet, Stockholm, 2009,

http://www.eso.expertgrupp.se/Uploads/Documents/Hela%20rapport%202009_6.pdf